

LỄ HỘI Ở MIỀN NAM PHỦ OSAKA THẾ KỈ XVI QUA GHI CHÉP CỦA KUJOU MASAMOTO

ThS. PHAN HẢI LINH
Đại học Quốc gia Hà Nội

Trong thời gian thực tập tại Trường Đại học Tổng hợp Osaka, tôi đã có dịp tìm hiểu các tư liệu liên quan đến trang viên Hine (Nhật Căn), một trang viên lớn ở miền nam phủ Osaka của dòng họ Tể tướng lâu đời Kujou (Cửu Điều). Điều đáng ngạc nhiên là mặc dù nằm rất gần thành phố Osaka hiện đại, nhưng cư dân thuộc khu vực trang viên Hine xưa vẫn duy trì được nhiều sinh hoạt lễ hội truyền thống. Vì vậy, trong bài viết này, qua việc phân tích tư liệu thời Trung thế (XII-XVI) và đối chiếu với kết quả nghiên cứu điền dã về lễ hội hiện nay, tôi muốn phục hồi lại một số lễ hội chính của cư dân trong trang viên Hine thời Trung thế.

Hine là một trang viên lớn tồn tại trong hơn 300 năm (1234-1574), ở quận Hine, tỉnh Izumi (Hoà Tuyền) trước kia, tức là thành phố Izumisano (Tuyền Tá Dã) và các làng Oogi (Đại Mộc), Tsuchimaru (Thổ Hoàn), thuộc miền nam phủ Osaka ngày nay. Trong giới nghiên cứu lịch sử trang viên, Hine rất nổi tiếng bởi nguồn tư liệu phong phú mà tiêu biểu nhất là *Masamoto kou tabihikitsuke* (Chính Cơ công lữ dẫn phụ), tức *Ghi chép về chuyến du hành của ngài Masamoto* (sau đây xin gọi tắt là *Ghi chép của Masamoto*). Kujou Masamoto (Cửu Điều Chính Cơ; 1444-1516) vốn là hậu duệ của dòng họ Fujiwara (Đằng Nguyên) và đã từng giữ chức Tể tướng trong 4 năm, từ năm Bunmei (Văn Minh) thứ 8 (1476) đến năm thứ 11 (1479). Sau khi nhường chức cho con trai, Masamoto đã về sống trong trang viên Hine của dòng họ Kujou gần 4 năm, từ năm Bunki (Văn Quy) thứ

nhất (1501) đến năm thứ 4 (1504). Những ghi chép của ông ta trong thời gian này là nguồn tư liệu vô cùng quý báu về cuộc sống của cư dân vùng Izumi trong thế kỉ XVI nói riêng và thời Trung thế nói chung.

Trước hết là các lễ hội mùa xuân mở đầu cho một năm mới. Đầu tháng 1, các chùa trong khu vực Izumi thường tổ chức lễ *Shuusei* (tu chính) - lễ đọc kinh cầu chúc cho dân chúng được bình an, mùa màng bội thu. Riêng chùa của dòng họ lãnh chủ là Shippou ryuuji (Thất Bảo Long tự) được lãnh chủ *gửi trâu bò và đồ cúng đến buổi đọc kinh Đại Ban Nhựt trong Hội cầu phúc...*¹. Ngày nay, lễ đọc kinh ở Thất Bảo long tự vẫn được coi là lớn nhất vùng.

Vào ngày mồng 2, Masamoto tổ chức lễ *hagatame* (nha cố) trong tư dinh tại Choufuku ji (Trường Phúc tự). Đây vốn là một nghi lễ của giới quý tộc Kyoto. Trong nghi lễ này, để cầu chúc sức khỏe và may mắn, người ta ăn một số món ăn quý như tôm hùm, cá *ayu* (Niêm), hay còn gọi là *kougyo* (huơng ngư, tức cá thơm)², được muối mặn.

Ngày mồng 5 Tết, Masamoto ghi rằng: *Nghe nói hôm nay có lễ Furohajime trong làng...*³. *Furohajime* (Phong lã sơ) nghĩa là nghi lễ tắm đầu

¹ *Masamotokou tabihikitsuke*, tr. 177

² Đây là một loại cá dài khoảng 30 cm, trông gần giống cá măng. Loại cá này thường sống ở vùng biển nước trong, nhưng đến mùa xuân thì bơi vào đẻ trứng ở các cửa sông, những chỗ có dòng nước siết.

³ Sdd, tr. 176.

năm. Trong làng Hineno thuộc trang viên trước kia có một ngôi nhà được gọi là *Yuya* (thang thất), tức nhà tắm. Có thể nghi lễ tắm đầu năm được các làng tiến hành ở những nhà tắm chung của làng như vậy. Theo quan niệm của Thần đạo, việc tắm rửa có tác dụng ngăn chặn bệnh tật, xú uế và mang lại sự sạch sẽ về thể xác và tinh thần cho con người nên nghi lễ này có ý nghĩa cầu mong một năm mới mạnh khỏe và may mắn.

Từ ngày mồng 5 đến ngày 12, *sư tăng của Thất Bảo Long tự mang 30 tiền đến (biểu), nói là tiền rượu*⁴. Tiếp đó, đại diện các làng lần lượt đến dâng *kitsusho* (cát thư) chúc Tết lãnh chủ. Đáp lại, lãnh chủ mời khách uống rượu rót trong *sakazuki* (bối), một loại bát rượu lớn thường được dùng trong các dịp lễ tết. Loại rượu được đem ra mời không thấy ghi rõ, nhưng theo phong tục, vào dịp Năm mới, người Nhật thường mời nhau uống *seishu* (thanh tửu), một loại rượu gạo rất thơm và trong, màu vàng nhạt. Khi tiễn khách, lãnh chủ sai người ban tặng quạt *ougi* (phiến)⁵. Người Nhật ngày nay vẫn còn giữ phong tục tặng quạt, vì họ coi quạt vừa là vật dụng cần thiết, vừa là biểu hiện của sự may mắn.

Vào ngày 15, trong tư dinh của lãnh chủ và các nhà nông dân, người ta tổ chức lễ *Sagichou* (tam câu đả) để đốt các vật dụng trang trí cho năm mới như dây thừng bện bằng rơm *shimenawa* (chú liên thăng) ở vườn hoặc cổng nhà, cầu mong các vị thần che chở cho gia đình trong suốt năm⁶. Tiếp đó, ngày 16 là lễ hội của các làng. Dân chúng kéo về các đền chùa lớn tổ chức nhảy múa, cầu mong một năm mới no đủ: *Tại Viên Mãn tự có lễ*

*hội và nhảy múa như năm ngoái. Người 4 xóm tập trung đông*⁷.

Sau những ngày lễ hội mùa xuân vui vẻ, nông dân các làng lại bắt tay vào công việc đồng áng. Trong các tháng 2 và 3, nông dân Nhật Bản thường làm đất và gieo mạ. Nông dân vùng Izumi thường trồng 2 vụ/năm. Vụ đông xuân trồng lúa mì và vụ hè thu trồng lúa nước. Đến khoảng giữa tháng 4 người ta gặt lúa mì rồi đem mạ ra ruộng cấy. Vì vậy, lễ hội mùa hè thường được tổ chức vào đầu tháng 4. Ngày mồng 2 tháng 4, các làng trong trang viên bắt đầu tổ chức lễ hội tại các chùa và đền Thần đạo. Nông dân các làng cúng cơm gạo đỏ *sekihan* (xích phạn) và quây quần xem biểu diễn *Sarugaku* (viên nhạc)⁸. Tại đền chùa chính của làng là Muhenkouji (Vô Biên Quang tự), người ta tổ chức thi cưỡi ngựa và bắn cung. Masamoto ghi lại rằng, để chuẩn bị cho lễ hội, *(dân các làng) đã mượn 60-70 con ngựa của Căn La tự và 40-50 con ngựa của thủ hộ*⁹. Chắc hẳn vào thời Trung thế đầy loạn lạc, đây đã từng là một lễ hội rất lớn và là lúc người dân trong vùng thể hiện sức mạnh và nghệ thuật chinh chiến của mình. Nhưng có năm, do tình hình chiến loạn và thiên tai, lễ hội lớn của cả vùng không tổ chức được. Người nông dân phải vừa cấy mạ vừa thu hoạch lúa mì. Trong ghi chép ngày 28 tháng 4 năm 1502, Masamoto đã viết: *Bách tính vì bỏ trốn nên vừa gặt lúa mì vừa cấy ruộng*...¹⁰. Ngày nay, lễ hội tháng 4 chỉ thu gọn trong phạm vi các đền thờ và chùa.

⁷ Sdd, tr. 176

⁸ Một hình thức biểu diễn tạp kỹ, kết hợp giữa hát xướng và nhảy múa dân dã, xuất hiện ở Nhật Bản vào thời Heian. Nhiều yếu tố của *Sarugaku* là tiền thân của kịch *No* (nã:g) và *Kyogen* (cuồng ngôn) xuất hiện thời Trung thế.

⁹ Sdd, tr. 115

¹⁰ Sdd, tr. 117

⁴ Sdd, tr. 176

⁵ Sdd, tr. 102, 176

⁶ Sdd, tr. 177

Trang viên Hine nằm trong khu vực khí hậu Nội hải Seto khắc nghiệt, lượng mưa trung bình hằng năm là 1160mm, thấp thứ 2 sau vùng khí hậu Nội lục ở trung tâm đảo Honshuu (1010mm). Vì vậy, hạn hán xảy ra thường xuyên. Đặc biệt trận hạn mùa hè năm 1503 đã lan rộng trong khắp tỉnh Izumi và kéo dài hàng tháng trời, làm sông hồ trong vùng đều khô cạn vì vậy, vào các tháng 5-7, người dân thường tiến hành nghi lễ cầu mưa. Đây là nghi lễ rất quan trọng đối với cư dân nông nghiệp. Ghi chép của Masamoto đã ghi lại nhiều lễ cầu mưa như vậy, đặc biệt ngày 20 tháng 7 năm 1501, lãnh chủ đã miêu tả tục cầu mưa như sau:

"... Gần đây hạn hán nên hôm nay tại cửa đền Long Cung, các sư tăng từ Thất Bảo Long tự của núi Inunaki đến làm lễ cầu mưa. Sau vài ba ngày nhất định có mưa. Nếu không có mưa sẽ làm lễ tại Thất Bảo Long tự. Nếu vẫn không mưa sẽ làm lễ ở Bát Động Minh Vương đường. Nếu vẫn không có mưa, sẽ thả vào khe của thác¹¹ một vật không yên lặng (nghe nói là vật sống như xương hay đầu hươu). Người ta nói (làm như vậy) không thể không mưa..."¹²

Theo quan niệm của Thần đạo, những nơi thờ thần thánh phải giữ yên tĩnh và trong sạch. Vì vậy, nếu cầu mãi không có

mưa, dân chúng trong trang viên Hine phải dùng biện pháp cuối cùng là thả một vật sống vào thác nước linh thiêng trên núi Izumi, hi vọng thần linh sẽ nổi giận mà làm mưa. Việc cầu mưa được chia thành nhiều bước như trên có lẽ cũng là một biện pháp giải quyết tâm lý và kéo dài thời gian cho đến lúc mưa. May sao tháng 7 năm đó, mưa đã rơi xuống sau 8 ngày cầu cúng. Để mừng mưa xuống trong những ngày hè hạn hán, dân chúng trang viên Hine lại tổ chức lễ hội ăn mừng. Người ta dựng những lá cờ bằng vải lụa và biểu diễn các điệu múa dân dã, gắn liền với các nghi thức nông nghiệp, gọi là *fuuryuu* (phong lưu).

Trong mùa thu, lễ hội lớn nhất đối với nông dân Nhật Bản là lễ hội *Urabon* (Vu lan bồn)¹³. Đặc biệt đối với dân chúng miền nam Osaka thời Trung thế, nơi thiên tai dịch bệnh thường xuyên, lại luôn bị chiến tranh đe dọa, việc cầu cúng cho những người đã chết và cảm tạ trời đất vì đã sống sót qua một năm khó khăn lại càng có ý nghĩa quan trọng. Lễ hội thường kéo dài từ đêm 11 tháng 7 đến hết ngày 16.

"... Đêm (11), dân chúng xóm Tsuchimaru tổ chức cúng và nhảy múa trước cửa Tham đường¹⁴... Đêm (12) trăng rất sáng, đến lượt xóm Oogi cúng và nhảy múa đáp lại tại vườn trước Tham đường... Đêm (13), dân chúng xóm Funabuchi đến cúng và nhảy múa trong vườn (của đường). Sau khi cúng, người ta nhảy các điệu múa khác nhau. Dân sở tại tiến hành nghi lễ uyển chuyển lắm.

¹¹ Takimiya (Long cung) là đền thờ của làng Iriyamada, được xây dựng từ thời Heian. Hiện nay là đền Hibashiri (Hoà Tâu). Thất Bảo Long tự được coi là chùa chính của làng Iriyamada được đặt trên núi Inunaki. Long cung vốn là đền thờ thần đạo, nhưng theo quan niệm *Shinbutsu shuugo* (Thần Phật tập hợp), tức là kết hợp giữa Phật giáo và Thần đạo, Long cung trở thành một cơ sở của Thất Bảo Long tự ngay trong làng Iriyamada. Bát Động Minh Vương đường là gian thờ chính của Thất Bảo Long tự, đặt ngay dưới thác nước Inunaki, đồng thời là nguồn nước chính của trang viên Hine.

¹² Sdd, tr. 56

¹³ Đây là chữ dịch từ *Urabana*, nghĩa là nghi lễ cầu cúng cho các linh hồn (*urvan*) được siêu thoát, giống với lễ Xá tội vong nhân vào Rằm tháng 7 của Việt Nam. Ở Nhật Bản, lễ hội này trước kia được tổ chức vào ngày 13-15 tháng 7 Âm lịch, nhưng ngày nay, tùy theo địa phương, có khi lễ hội kéo dài trong tháng 7 và 8.

¹⁴ Sandou (Tham đường) là nơi hội họp của 4 xóm trong làng Iriyamada.

Chúng kiến cảnh này (bản gia nghi rằng) các nghệ năng, từ điệu múa đến lời ca, đều không có gì phải hổ thẹn... Truyền ban 100 piki tiền rượu thưởng... Ngày 15, đêm trăng sáng... Dân chúng xóm Shoubu cụng và nhảy múa tại vườn của Tham đường... Ngày 16, nhảy múa tại Long cung... Tại vườn Tham đường, dân chúng xóm Oogi tiếp tục nhảy múa. Nghe nói đêm nay có một số người của xóm Tsuchimaru tham gia múa cùng... Tại sảnh Long cung người xóm Tsuchimaru và Oogi; Shoubu và Funabuchi múa cùng nhau...¹⁵

Trong 5 ngày đầu, các xóm trong làng lần lượt cụng và biểu diễn riêng các điệu múa nhân lễ *Urabon*. Đến ngày 16, sân khấu biểu diễn chính được chuyển đến Long cung. Người các xóm biểu diễn cùng nhau. Chắc chắn lễ hội này không chỉ diễn ra sôi nổi mà các điệu múa lời ca rất thành thực, khiến cựu Tể tướng Masamoto phải ngạc nhiên và ban thưởng rượu.

Trong tháng 8, lễ hội được tổ chức nhiều nơi trong tỉnh Izumi. Người của trang viên Hine cũng đi dự. Đặc biệt cuối tháng 8, vào ngày 24 và 25, tại Long cung tổ chức biểu diễn *Sarugaku* và *Dengaku* (Điền nhạc)¹⁶. Sang tháng 9, nông dân trong trang viên Hine bắt đầu thu hoạch.

Lễ hội mùa đông rất ít do thời tiết khu vực này rất khắc nghiệt nên người dân phải dồn sức chống chọi với thiên nhiên để trồng trọt. Khoảng đầu tháng 10, người ta bắt tay vào việc gieo hạt lúa mì. Lúa mì sẽ được gặt vào tháng 4 nên việc

gieo hạt phải tiến hành ngay sau khi thu hoạch lúa nước. Tại những nơi chưa kịp nộp tô cho lãnh chủ, nông dân vừa gieo hạt vừa phải đối phó với người của lãnh chủ đến bắt tô: *Bách tỉnh phía tây* (làng Hinenō) vừa chạy trốn vừa gieo lúa mì...¹⁷

Sang tháng 11, nông dân các làng tổ chức lễ hội lớn nhất trong mùa đông là *Hotaki* (lễ đốt cành cây và một số hoa quả để cầu mong các vị thần che chở cho một vụ mùa bội thu). Lễ hội chính tiến hành tại Long cung, nhưng tại các làng cũng có những buổi lễ nhỏ. Người ta còn tổ chức rước lửa qua các đền. Có lẽ việc đốt lửa trong những ngày đông giá ngoài lí do cầu cúng các vị thần còn có ý nghĩa thực tế là thúc đẩy sự trưởng thành của cây trồng.

Như vậy, một năm của nhà nông ở miền nam Osaka đã trôi qua trong công việc đồng áng bận rộn xen kẽ một số dịp lễ hội sôi nổi. Nếu trong thời bình, những sinh hoạt này không làm nhiều người ngạc nhiên. Nhưng trong hoàn cảnh chiến loạn thế kỉ XVI và cuộc sống còn phụ thuộc nhiều vào thiên nhiên đương thời, những sinh hoạt này đã phản ánh sức sống dẻo dai và sự đoàn kết chặt chẽ của cư dân miền nam Osaka nói riêng và người Nhật thời Trung thế nói chung.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chuusei kuge nikki kenkyuukai 1996: *Masamoto kou tabihikitsuke*, Izumi shouin.
2. Koyama Yasunori, Taira Masayuki 1995: *Shouen ni ikiru hitobito*, Izumi shouin.

¹⁵ Sdd, tr. 55, 56

¹⁶ Cũng như *Sarugaku*, *Dengaku* xuất hiện từ thời Heian, nhưng với trình độ nghệ thuật cao hơn nên sớm được chuyên môn hoá. Các nghệ sĩ thổi sáo, đánh trống, nhảy múa theo nhịp và ca hát nhân dịp vụ mùa. Đây cũng là cơ sở cho các điệu múa và âm nhạc trong kịch *No* và *Kyogen*.

¹⁷ Sdd, tr. 85